

„Megszentelt” antiszemitizmus

Eucharisztikus Világkongresszus és első zsidótörvény Magyarországon 1938-ban*

Az 1944-es magyarországi holokausztot, amelynek Kamenyec-Podolszkij¹ egyfajta előjátéka volt, nem lehet megérteni a magyar társadalomnak két évtizeden keresztül tartó ráhangolása/ ráhangolódása nélkül. Annál is inkább, mivel ebből a „kútmérgezés”-ből egyes egyházi személyek is aktívan kivették a részüket; pl. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, Bangha Béla jezsuita páter, vagy Kontra Aladár óbudai református lelkész, országgyűlési képviselő.

A Kamenyec-Podolszkijban történtek ismertté váltak. Az Auschwitzban elpusztult/elpusztított, és személyesen is érintett, Heyman Éva a naplójában örököltette meg az okozott traumát. 1941-ben ugyanis a barátjának, Münzer/Münczer Mártát (a *Nagyvárad Friss Újság* tulajdonosának unokáját), „jóformán a tejszínhos eper mellől” tették vagonba.² A dadus jött érte: „Mártika. Gyere haza, ott vannak a rendőrségtől, és neked is el kell menni apukával és anyukával”.³

* Ez a tanulmány a Civitas Europica Centralis Alapítvány (<http://www.cecid.net>) által koordinált, és a Nemzetközi Holokauszt Emlékezet Szövetség (IHRA: *International Holocaust Remembrance Alliance*; <https://www.holocaustremembrance.com/category/ihra>) által 2013–2014-ben támogatott *A történelmi egyházak és a zsidó közösség viszonya Csehszlovákiában, Romániában és Magyarországon 1920-tól a holokausztig* elnevezésű nemzetközi kutatási projekt eredményeit hasznosítja. A 2012–2013-as kutatási eredmények (magyarul és angolul) elérhetők a CEC honlapján (<http://www.scribd.com/doc/178638080/Kutatasi-eredmenyek-2012-2013>). A tanulmány végleges változata megjelenik in: *Kamenyec-Podolszkijtól Auschwitzig*. A magyar zsidóság végső elpusztításával fenyegető 1944-es deportálás hetvenedik évfordulója alkalmával a Wesley János Lelkészképző Főiskolán 2014. október 12–14-én azonos címmel megtartott nemzetközi kegyeleti és tudományos emlékkonferencián elhangzott előadások szerzők által véglegesített szövegkönyve. Kiadók: Wesley János Lelkészképző Főiskola Teológus és Lelkész Szak (Budapest), Soá és Kereszténység Kutatóintézet és a Nazareth College (Rochester, New York) The Hickey Center for Interfaith Studies and Dialogue intézete, Budapest–Rochester, 2015.

A tragédia forrását az jelentette, hogy az apa Bukovinában született. Váradon könyvkereskedése és hirdetőirodája volt. „Azt mondták – olvassuk a naplóban –, hogy ha Münczer néni gyorsan elválnék, akkor ő és Márta maradhatnak. De nem akartak elválni, és Márta sem akart az apukája nélkül itt maradni.”⁴ Ezért „elment vele meghalni Lengyelországba. Igaz, hogy nem tudhatta előre, hogy meghalni viszik”.⁵

Ez az emlék olyan mély nyomott hagyott Heyman Évában, hogy 1944. április 20-án a következőket jegyezte fel a naplójába: „Már sokszor gondoltam, kis Naplóm, mióta itt vannak a németek, hogyha Márta már Váradon tudta volna, milyen rettenetes halál vár rá, ha elmegy az apukájával, vajon akkor is elment volna? Kis Naplóm, én bevallom neked, hogy úgy, de úgy szeretnék élni, hogyha engem is választás elé állítanának, mint Mártát, én apukám és Ági és mindenki nélkül is maradnék, mert én életben akarok maradni.”⁶

„Éva baba” nem maradt életben. Deportálták, és 1944. okt. 17-én meghalt Auschwitzban. Az ő sorsa világosan érzékelteti, hogy a holokauszt kollektív tragédiája valójában sok százezer és millió – ma már alig-alig nevesíthető – egyéni tragédiából tevődik össze. Ez a megannyi tragédia pedig szervesen ágyazódik bele egy hosszabb társadalmi folyamatba.

A közhiedelemmel ellentétben ugyanis a holokauszt nem csupán a zsidóság tragédiája, hanem a korabeli európai társadalmak, a kereszténység, és hazai viszonylatban a „nemzeti-keresztény” kurzus által meghatározott Horthy-korszakbeli magyar társadalom drámája is egyben! Közhely – de a köztudatban még mindig nem eléggé világosan tudatosult/tudatosított tény –, hogy 1919 és 1944 között ezt a társadalmat, és különösképpen a korabeli politikai berendezkedést, a keresztény egyházak erőteljesen megpróbálták uralni és befolyásolni. Ezen törekvésüket nem is rejtették véka alá.

Mihalovics Zsigmond, az Actio Catholica országos igazgatója, és az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszust Előkészítő Főbizottság ügyvezető igazgatója, 1938 augusztusában a következőket írta a magyar katolikus alsópapság sajtóorgánumban:

„A szó ősi és helyes értelmében keresztény állam vagyunk. Nemzetünk és államunk ismeri és elismeri a transzcendens világrendet és pedig a kinyilatkoztatott igazság szerint. Az államot és a nemzetet magát is az annak való alárendeltségben szemléli. Az Egyházzal, mint Krisztus földi testével együttműködésben kíván élni. Úgy a világegyházzal s annak fejével, mint a nemzet katolikus hívei és főpásztorai alkotta magyar katolikus egyházzal egyetértésben él. Szabadon közvetíthetjük a keresztény tanításokat és ezekkel összhangban, szabadon munkálhatjuk a keresztény arculatú kultúrát. Mozgási szabadságunk nincs korlátozva a társadalmi osztályok s közélet formálásához. Alapjaiban még most is szentistváni ország vagyunk.”⁷

Amikor Mihalovics mindezt leírta, akkor már lezajlottak az Eucharisztikus Kongresszus csúcseményei, és életbe lépett az első zsidótörvény. A két történés ugyanis időben egybeesik; teljes mértékben átfedi egymást. Már önmagában az is sokatmondó, hogy az elmúlt 70 évben erre az egybeesésre alig figyelt fel valaki; és gyakorlatilag senki sem reflektált.⁸ Pedig ez az egybeesés mindent elmond a korabeli politikai, egyházi és társadalmi viszonyokról; a társadalom mentalitásáról.

Alapjában véve „az első zsidótörvény [...] nem zavarta meg a magyar állam és egyház együttműködését. Aggodalmat keltett azonban a Szentszéknél”,⁹ ahogyan arról Hanauer István váci megyéspüspök 1938. május 1-jén keltezett levelében Serédi Jusztinián hercegprímásnak beszámolt.

„A magyar zsidótörvény, bizonyára az *Osservatore Romano* ügyetlen cikke révén, amely a mi zsidótörvényünket a német és román zsidóüldözéssel állította párhuzamba, a Szentszéknél általános megütközést keltett. Luttor követségi tanácsost azonnal az államtitkársághoz kérték felvilágosítás nyerése céljából. Rövid audienciámon a Szentatyá¹⁰ is aggodalmaskodva előhozta az ügyet. Iparkodtam megnyugtani, hogy nálunk nem lesz olyan Hitler-féle zsidóüldözés, és semmiféle atrocitás nem fog történni. Úgy látom, hogy leginkább azon ütköztek meg, és ebben dogmatikussérelmet láttak éppen most, az eucharisztikus kongresszus idejében, hogy az 1919 óta megkeresztelteteket is a zsidók közé számítja a törvény, tehát a keresztességüket nem ismeri el.”¹¹

Abban az országban azonban, ahol Romsics Ignác, korunk egyik vezető és meghatározó történésze úgy képes megírni a Horthy-korszak történetét, hogy számára, ebben az időben, az egyházak egyszerűen nem is léteznek;¹² ahol nagyon hiányos és szelektív a „nemzeti” egyháztörténet-írás, miközben a kereszténység egyetemes történetének a művelése lényegében véve nem, vagy csak alig létezik, ott semmi meglepő nincs az ilyen horderejű és sokatmondó egybeesések figyelmen kívül hagyásában. Arról nem is beszélve, hogy Horthy-korszak egyik legkevésbé kutatott területe éppen a keresztény egyházak története, azon belül pedig az egyházi antiszemitizmus hétköznapi megnyilvánulásai.

Ebben a vonatkozásban kiemelkedő fontosságú az 1938-as év! Annak is a május hónapja. Elsősorban azért, mert, miközben Budapesten a XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus eseményei zajlottak, addig a magyar Országgyűlés lefolytatta az első zsidótörvény (1938:XV. tc.) parlamentári vitáját, azt elfogadta, és szinte azonnal életbe is léptette. Ugyanakkor – és ugyanazzal a lendülettel – szűkítették a képviselő-választási jogot (1938:XIX. tc.), korlátozták a sajtószabadságot (1938:XVII. tc.) és az egyesülési szabadságot (1938:XVII. tc.).

Ezeket a történéseket valójában nem lehet szétválasztva, egymástól elszigetelten szemlélni. Ezek, csakis és kizárólag együtt vizsgálhatók, mert így alkotnak koherens egészet.

A magyar társadalom útja az első zsidótörvényig

Közhely a keresztény egyházak és a modernitás közötti (mondhatni máig tartó) konfliktus kibontakozása. Magyar viszonylatban mindenképpen fontos mérföldkő az 1867-es esztendő. A hazai keresztény egyházak ugyanis már ekkor szembeszegültek a zsidó emancipációval. Az 1880-as évektől kezdődően, ahogy mindinkább nyilvánvalóvá vált az elvallástalanodás, és teret hódítottak a szocialista eszmék, ez a szembenállás is egyre markánsabbá vált. Egyáltalán nem véletlen, hogy az 1894 novemberében megalakult Katolikus Néppárt legmarkánsabb kezdeményezője Prohászka Ottokár volt. A későbbi Hlinka Szlovák Néppárt gyökerei szintén itt keresendők!

Az 1938-as első zsidótörvényhez vezető út szignifikáns állomása az 1920. évi XXV. tc (*numerus clausus*; szept. 26), amelynek elfogadtatásában Prohászka püspök szerepe vitathatatlan!

Az 1930-as években, a gazdasági válság következtében mind erőteljesebben kibontakozó magyar szélsőjobb oldalt a szociális radikalizmus és a nemzeti kereszténység jellemezte. Fokozatosan kialakult az a meggyőződés, hogy mind a kapitalizmusért, mind pedig a kommunizmusért a zsidók a felelősek. A mexikói és a spanyolországi események szintén a zsidóság és a kommunizmus azonosítását erősítették. Ebben a felfokozott hangulatban jelent meg Serédi hercegprímás 1937-es nagyböjti körlevele, amelyben a magyar katolikusok számára kötelezővé tette az antikommunizmust.

A második világháborút megelőző évtizedben azonban sem a piacgazdaság törvényszerűségeit valló liberálisok, sem a társadalmi igazság megvalósítását célul kitűző szociáldemokraták nem vették komolyan a kibontakozó antiszemitizmust. Azt csupán múló jelenségnek tekintették („vihár egy pohár vízben”), és semmilyen formában nem mérték fel a súlyát. Pedig sem a kormánypártnak, sem a szélsőjobb oldalnak nem volt más „üzenete” a társadalom számára, mint a zsidóellenesség.

Kettős szentévt és „elitváltás”

1937. május 23-án a magyarországi katolikus egyház legfelsőbb vezetése kettős szentévet hirdetett (1938. december 31-ig):

- egy eucharisztikus szentévet; és
- egy Szent István Jubileumi Évet (Szent István halálának kilencszázadik évfordulója okán).

A kettős szentév célja – teljesen érthetően – a magyar katolikusok megtisztulása és megjobbulása volt.

Azt lehet mondani, hogy a tényleges „megújulás” nagyon is ráfért volna a korabeli társadalomra. Néhány évvel korábban ugyanis, az óbudai református egyházközség lapjában, Illés Lajos „A hazug társadalom” c. írásában így jellemezte saját korát:

„a mai társadalom nincsen hozzászokva az őszinteséghez s így nem tudja elviselni a bírálatot, abban személyes sértést lát. Pedig jobb lenne, ha befelé nézne s az önbírálat útján megismert szennyet kitakarítaná magából, mert éppen az őszinteség hiánya okozza, hogy hozzánk nem méltó vonások is kezdenek jellemzővé válni.

»A magyar társadalmat az jellemzi, hogy minden réteg és (igen kevés kivétellel) minden egyén többnek akar látszani, mint amennyi.« Ez a vágy fejlesztette ki azt a rang- és címkórságot, melynek alig találjuk párját. Csodálatra méltó a leleményességünk, ha rangot és címet kell létesíteni de hol ez a leleményesség, ha egyház- és nemzetépítő munkára van szükség? Ha az egyházi és világi rang- és címsor létráját valaki összeállítja, akkor látja, hogy mennyire kész már az új Babel-torony.

Mindenki többet akar aratni, mint amennyit vetett; cselekedeteit fitogtatja, hogy tapsot, elismerést arasson. [...] Öltözködés, viselkedés, modor, mind azt mutatja, hogy másoknál és a valóságnál többnek akarunk látszani. [...]

A módosabb emberek fényüzése áterjedt a kiskeresetű emberekre s ahol alig keresik meg a betevő falatot, talán éhezés árán is igyekeznek lépést tartani a divattal. Ismerek sok, egyszerű viszonyok közt élő családot, ahol a fényezés hihetetlen. [...] A jövedelemelosztás ferdesége is érdekes hatása. Ismerek olyan embert, aki maga vagyont harácsol össze, de irigységgel nézi, ha a másiknak javul a sorsa. Mennyi gögő áramlik szavaiból, a vagyoni jólét gögője. Gyakran látom a templomban, de nem akarja ismerni a testvériséget. Adakozása keresi a feltűnést, mutatós alakba öltözteti. Hite, vallásossága a kényelem határáig terjed.

Az erkölcsi érzés eltompult. A csalás, hamisítás, sikkasztás gyakori, majdnem mindennapos lett. Még olyan is akadt, aki a sokszoros jótettet fizette így vissza. A lélek megromlott, hazug lett. Szemrebbenés nélkül hazudnak egymásnak az emberek jólétet, fényt, szeretetet, barátságot, mindent. Ebben a példaadásban nő fel az új nemzedék. Ilyen legyen? Ezt látja maga előtt, tekintélyes állások betöltői is így járnak előtte. Az önzés, egyéni érdek tódul előtérbe. Állás ügyében a protekció és rokonság dönt. Hol a tiszta lélek és élet? Milyen sáfárai vagyunk Krisztus örökének, Isten ajándékának?”¹³

Ennek fényében érthető, hogy Mihalovics Zsigmond joggal tette fel a kérdést: „Mi a szentév célgondolata?”¹⁴ Álláspontja szerint:

- Felszítani „*az Eucharisziában való élő hitet*”.
- „*Az Eucharisziában való hit megnagyobbítása jelentsen egyet a szegényeken irgalmazó szeretet megnagyobbodásával. Legyen az eucharisztikus lélek annak az új szociális közszellemnek elindítója, mely egyedül teremthet kibontakozást szociális ellentétekben hánykolódó szomorú viszonyunkban.*”
- „*Az Eucharisziától táplált, pozitív vallási életében megerősödő tömegeink elé gyakran állítsuk oda Szent István király alakját.*”

A Szent István-i példára annál is inkább szükség lett volna, mert az Actio Catholica országos igazgatója szerint: „A vér elmélete »mutatis mutandis« nálunk is terjed, jobban, mint gondoljuk. Vele szembeállítjuk Szent István alakját, gondolatait, törvényeit.”¹⁵

Nem egészen egy évvel később Mihalovics Zsigmond azon óhajának adott hangot, hogy „*a Kongresszus hetében egész Budapest és egész Magyarország átalakuljon és átkapcsolódjon és egy szívvel, lélekkel szolgálja – akarva, nem akarva – a körünkben világrónusára emelt Eucharisztikus Királyt*”.¹⁶

A Világkongresszusra való lázas, katolikus egyházi érdektelenségtől sem egészen mentes készülődés utolsó hajrája közepette nyújtotta be, 1938. április 8-án, a Budapest-józsefvárosi református egyházközség főgondnoka, Darányi Kálmán miniszterelnök (1936. okt. 12. – 1938. május 14.) irányította kormány az első zsidótörvényt. A sors fintora, hogy ezt kezdetben a kereszténypárti képviselők azért utasították el, mert *nem tartották eléggé radikálisnak!*

Nagy – és lényegében máig megválaszolatlan, mert soha fel nem is tett! – kérdés, hogy ebbe a lelki megújulási törekvésbe és folyamatba miképpen fért bele ez a kirekesztő és diszkriminatív zsidótörvény?

Megítélésem szerint kiválóan, és teljesen koherens módon! Megjelent ugyanis az „új emancipáció” fogalma és követelése, amely valójában az 1867 előtti állapotokat akarta helyreállítani. A végső cél pedig egyértelműen az volt, hogy a zsidók gazdasági és kulturális szerepét és helyét vegyék át a „keresztény-nemzeti középosztály” népi gyökerű tagjai. Mivel a szabad verseny keretei között ez nem ment, törvénykezéssel kellett tehát rásegíteni; lényegében véve megvalósítani.

Elmondható, hogy az 1938-as katolikus lelki megújulás és a zsidótörvény tulajdonképpen az „elitváltást” megcélzó folyamat rajtvonalá. Kezdeményezői nem véletlenül kerültek ki a református egyház soraiból. Annak berkeiben ugyanis nagyon erőteljesen jelen volt, és megnyilvánult, a tiszta „fajmagyar” eszmét hangoztató és propagáló irányzat, amely azt vallotta, hogy „*a protestánság a maga teljes egészében lelke gyökeréig magyar, következésképpen tehát okvetlen és feltétlen antiszemita. Más igazmagyarság el sem képzelhető!*”¹⁷

Az óbudai református *Egyházi Élet* névtelen szerzője (vélelmezhetően Deák Endre felelős szerkesztő), 1939 márciusában világosan fogalmazott:

„nagyon tévednek, sőt nagyon felületesek, vagy talán inkább önzők és érdekhajhászok azok, akik szerint az antiszemitizmus nem magyar és nem keresztyén felfogás. Az antiszemitizmus, mint zsidógyűlölet tényleg negativum csupán s mint ilyen, elvetendő [*sic!*] de igazi antiszemitizmus alatt az őszinte, igaz keresztyén magyar ember nem zsidógyűlölet, hanem filomagyarizmust, magyar-szeretetet ért és érez. Minden remény meg van arra, hogy a helyesen értelmezett antiszemitizmus minden terén elfoglalja rövidesen azokat a helyeket, amelyekről most még ki van rekesztve. [...]!”¹⁸

Árnyaltabban – mondhatni „kulturáltabban” –, de a lényegét tekintve pontosan ugyanezt fogalmazta meg Stoltz Dániel a katolikus *Magyar Kultúra* folyóiratban megjelent cikkében:

„Az a kísérlet, amely a gazdasági életünkben meglévő aránytalanságok megszüntetésére irányul, olyan hatalmas problémakört bolygatott meg, amelyben már nem is a legnagyobb az, aminek megoldása számszerű pontossággal van meghatározva. Kétségtelen – különösen az ifjúságunk szempontjából – nagy a jelentősége annak a ténynek, hogy a jövőben 80%-ban van biztosítva a hely azon a téren, amelyen eddig 95%-os túlsúlya dacára is csak 15-20%-os részesedéssel kellett beélnie. De azért végeredményben mégsem a százalékokban van a dolog lényege, hanem annál sokkal mélyebben.

Az intézkedéseknek az a része, amely százalékokkal és arányszámokkal mérhető, csak felületi kezelés, amely csak esetleg és nem feltétlen bizonyossággal hozza meg gazdasági életünk újjáalakítását.

A most kezdődő folyamattól ugyanis ezt várjuk. Szellem- és rendszerváltozást gazdasági életünkben.

Nemcsak az a baja a mi gazdasági életünknek, hogy annak vezetői és irányítói túlnyomó többségben – éspedig minél magasabbra megyünk, annál nyomasztóbb túlsúlyban – nem magyarok és nem keresztyének, hanem ennél sokkal nagyobb baja az, hogy az ott uralkodó szellem nemcsak idegen, hanem ellentétes is úgy magyarságunkkal, mint kereszténységünkkel.”¹⁹

A teljes változáshoz és megújuláshoz a szerző szerint ezt az „idegen” szellemet kellene/kell kiirtani! A kódolt beszédet magas fokon művelő Stoltz, aki írásában egyetlenegyszer sem írta le a „zsidó” szót – mond-

hatni „profétai” előrelátással – az első zsidótörvényt egy „rendszerváltó” folyamat kezdetének tekintette. Nem tévedett!

Álláspontja szerint:

„a keresztény magyar társadalom tagjai nem lemaradtak a gazdasági életben, hanem kimaradtak, visszahúzódtak belőle. Nem a munkától, a kockázattól vagy a küzdelemtől féltek, hanem visszariadtak annak levegőjétől. Nem bírtak abban élni. Mint ahogyan nem bírtak abban megmaradni a svábok, szászok, örmények, görögök, szerbek, akik a magyarokkal közös élénk gazdasági és kereskedelmi életet teremtettek itt, amikor azt még nem fertőzte meg az a szellem, amely ma uralkodik. Amikor pedig ezek lassan kimaradtak, helyüket éppen úgy nem foglalták el németek, belgák, angolok, vagy a keresztény társadalomnak más kiváló gazdasági és üzleti szellemmel rendelkező fiai, mint ahogyan nem foglalták el a magyarok, – hanem elfoglalta egy idegen elem. Sajátos adottságával a legmesszebbmenő módon kihasználta a gazdasági liberalizmusnak azt az előnyét, amelyet az nekik egy vérben és szellemben idegen néppel szemben nyújtott. Társadalmunk, törvényhozásunk és közigazgatásunk végzetes közönnyel nézte térfoglalásukat s tűrte, hogy saját képükre és hasonlatosságukra alakítsák át gazdasági életünk szellemét.

Ez a szellem letagadhatatlanul itt van s nagy kérdés, hogy a 20%-ra való visszaszorítás milyen mértékben fogja a szellemet megváltoztatni. Annak az állítását azonban meg merjük kockáztatni, hogy jó eredmény elérését csak abban az esetben remélhetjük, ha a személyi rész 20%-os megoldásával egyidejűleg a szellem 100%-os megváltoztatásához is hozzáfogunk. Ha a magyar gazdasági életben uralkodó szellem teljesen magyar lesz és keresztény, akkor majd nem kell bíbelődni a személyi kérdések százalékos rendezésével, mert automatikusan fognak visszatérni oda és elfoglalják helyüket azok, akik elmaradtak onnan, ahol nem volt elviselhető az atmoszféra magyarságuk és keresztény etikájuk részére.”²⁰

Stoltz Dániel cikkének fényében elmondható, hogy az Eucharisztikus Világkongresszus pompája egy kiválóan koreografált színpal mögé rejtette mind a magyar társadalom, mind pedig a magyar katolicizmus erkölcsi válságát. Hiszen a felsőházi egyházi vezetők megszavazták azt a törvényt, amelyet a parlament 1938. május 18. és 24. között vitatott meg, és fogadott el.

Miközben a magyar országgyűlés a zsidótörvénnyel volt elfoglalva, addig természetesen zajlott az Eucharisztikus Világkongresszus, amelyet Gergely Jenő „a magyar katolicizmus huszadik századi történetének legnagyobb szabású ünneppsorozatának”²¹ nevezett. Ez kiviláglik magából a programból is.

Máj. 22. (hétfő): az államrendőrség szentáldozása a Bazilikában.

Máj. 23. (kedd): a pápai Legátus érkezése a Keleti pályaudvarra; szentséglátogatás a Koronázó főtemplomban.

Máj. 25. (szerda): Délelőtt mise a Bazilikában a Kongresszus résztvevőiért, majd pompás keretek között ünnepélyes megnyitás a Hősök terén.

Máj. 26. (áldozócsütörtök): Reggel az ifjúság közös áldozása a Hősök terén; nemzetközi papi gyűlés a Bazilikában; délután első nyilvános gyűlés az Iparcsarnokban; este Eucharisztikus hajókörmenet a Dunán.

Máj. 27. (péntek): 8 órakor a katonák szentmiséje és közös áldozása a Hősök terén. Éjszaka a férfiak szentségimádása a Hősök terén.

Máj. 28. (szombat): Katolikus leányok nagygyűlése az Ünnepi Csarnokban.

Máj. 29. (vasárnap): délelőtt 9 órakor a pápai Legátus ünnepi szentmiséje a Hősök terén. Délután 4-kor eucharisztikus körmenet.

Ennek kapcsán a korabeli egyházban uralkodó felfogást kiválóan érzékelteti dr. Czapik Gyula utasítása: „Az Eucharisztikus Kongresszuson a papok nem a hívek között foglalnak helyet, a körmeneten nem a hívek között mennek, hanem minden alkalommal *külön helyük* lesz, úgy az ünnepeken, mint a szentmisékben és gyűléseken. Ez a megkülönböztetett hely nem facultatív, hanem *kötelező*. A vidéki papság épp ezért előre úgy készüljön, hogy híveivel nem lehet együtt. Megfelelő világi vezetőről gondoskodják tehát, akik kellőképpen instruáljon. Papi jegyről pedig szintén gondoskodják.”²²

Máj. 30.: a Szent István Jubileumi Év ünnepélyes megnyitása szentmisével az Országház előtt, majd Szent Jobb-körmenet.

A Világkongresszus idején – a keresztényszociális politikát deklaráló Imrédy-kormány alatt – elfogadott 1938. évi XV. tc. „a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” rendelkezett. Foglalkozási ágazonként, felekezeti alapon, 20%-ban maximálta a zsidók arányát. A törvény azonban, faji alapon, zsidónak minősítette azokat a keresztényeket is, akik 1919 után keresztelkedtek meg!

A törvény május 29-én lépett életbe (*Országos Törvénytar* 6. szám), miközben a Hősök terén zajlott az Eucharisztikus Kongresszusnak a „keresztény” Magyarországhoz nagy reményeket fűző pápai legátus, Eugenio Pacelli bíboros (a későbbi XII. Pius pápa), által celebrált ün-

nepi szentmiséje! Gergely Jenő megállapítása, hogy mindez „valóban groteszkül hatott”, találó. Arról nem is beszélve, hogy „a színpompás felvonulásban a legnagyobb egyetértésben vett részt a főpapság, a politikai és közéleti személyiségek egész galériája”.²³

Mi is volt tulajdonképpen ez a „keresztény” Magyarország? Nézőpont kérdése!

Turóczy Zoltán evangélikus püspöknek, az egyházkerület rimaszombati közgyűlésén 1940 augusztusában tartott beszámolója szerint egy olyan ország, amelyik úgy „áll a világháború tengerében”, mint „valami sziklasziget, amelyikről visszaverődnek a szennyes hullámok”; ahol „még korlátlan szabadsága van az Igének, tekintélye van az egyháznak és az állam természetesnek tartja az egyház támogatását”.²⁴

Ezzel szemben az óbudai katolikus egyházközség lapja „ezerszám szertetőnférgő krisztustalan, de katolikusnak anyakönyvelt lélekről”,²⁵ hitbéli közönyösségről, valamint a vallási és az erkölcsi törvényekkel való nemtörődömségről,²⁶ „vasárnapi katolikusok”-ról és „felszines, megalkuvó katholicizmus”-ról²⁷ panaszkodott; P. Badalik Bertalan, Domonkos-rendi tartományfőnök, pedig „papír-katolikusok”-ról beszélt.²⁸

A korabeli népeségi statisztikák fényében mindennél többet mondanak a számok. „A szervezőbizottság számításai szerint [...] a kongresszuson [...] 553 687 fő vett részt, s közülük 37 726 fő volt budapesti.”²⁹ Ez nagyjából egykerületnyi katolikusnak felel meg!³⁰ Vagyis a főváros lakosságát messze nem érintette meg!

Ellenben a magyar katolikus és társadalmi megújulást elősegíteni hivatott eucharisztikus szentév, és főképpen a központi ünnepek közepette „az 1938. évi XV. tc. törvénybe iktatta a zsidóságról kialakult előítéletet, s ezzel legitimált egy súlyosan negatív sztereotípiát, melyet attól fogva senki sem vitathatott”.³¹

A Világkongresszus és a zsidótörvény anakronizmusát érdemben egyetlen magyar történész sem fejtette ki. Talán azért sem, mert valójában nem is létezett. A két esemény – történelmi távlatból szemlélve – összeillik, egymásba simul. És ezt a kortársak is így érzékelték! Gergely Jenő például, mintegy felismerve az idők jeleit, és az éppen időszerű szélmozgáshoz igazodva,³² a rendezvény náci- és fasiszta-ellenes tendenciáit hangsúlyozza.

Kétségtelen tény, hogy 1938-ban a korabeli magyar társadalom elveszítette a valóságérzékét. Az első zsidótörvény nyomán „annyira megerősödött a szélsőjobboldal propagandája, hogy az antiszemitizmus statikus, lényegében marginális jelenségből dinamikus erővé vált, s a szélsőjobboldal eszközként használta a hatalom meghódítására”.³³

Ebben az időben a keresztény egyházak semmit nem szóltak, és nem tettek a „keresztény” jelző, illetve a kereszténység fogalmi rendszerének politikai használata, a politika által történő kiüresítése és elsilányítása ellen. Katolikus viszonylatban pl. az *Egyházi Lapok* vagy

az Esztergomban megjelenő *Magyar Sion, katolikus társadalmi hetilap* még csak meg sem említették a zsidótörvényt.

Mindent összegezve elmondható, hogy a kettős szentévből a magyarországi keresztény egyházak mint intézmények, mintegy legitimáltak – mondhatni „megszentelték” – az intézményesített és törvényesített faji antiszemitizmust! A folyamat kezdetén nem tiltakoztak, hanem főpapjaik révén annak aktív résztvevői voltak!

Jegyzetek

- ¹ Lásd www.korosmezo1941.netai.net/tanulmanyok_dolgozatok.html (2014. nov. 17).
- ² Zsolt Ágnes: *Éva lányom*. Budapest, XXI. Század Kiadó, 2011, 5.
- ³ Uo. 24.
- ⁴ Uo. 25.
- ⁵ Uo. 128.
- ⁶ Uo. 128.
- ⁷ Mihalovics Zsigmond: „Noblesse oblige”. *Egyházi lapok: egyházpolitikai, hittudományi és lelkipásztori havi folyóirat*, LXI. évf. 7–8. szám, 1938. augusztus, 162.
- ⁸ Az egyetlen, általam ismert kivétel Gergely Jenő: *Eucharisztikus Világkongresszus Budapesten – 1938*. (Népszerű történelem) Budapest, Kossuth Kiadó, 1988, 59–62.
- ⁹ Uo. 62.
- ¹⁰ XI. Pius pápa (†1939. febr. 10).
- ¹¹ EPL. Cat. D/c-1990/1938. Idézi Gergely Jenő: *Eucharisztikus...*, i. m. 62.
- ¹² Romsics Ignác: A 20. századi Magyarország. In uő (szerk.): *Magyarország története*. (Akadémiai kézikönyvek) Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007; változatlan utányomás: 2010, 773–958.
- ¹³ Illés János: A hazug társadalom. *Egyházi Élet*, V. évf., 6. sz., 1933. június, 3.
- ¹⁴ Mihalovics Zsigmond: Mi a szentév célgondolata? *Egyházi lapok*, LX. évf., 5. szám, 1937. május, 164–166.
- ¹⁵ Uo. 166.
- ¹⁶ Mihalovics Zsigmond: És megújul a föld színe... *Egyházi lapok*, LXI. évf., 2. szám, 1938. február, 33–34.; itt: 33.
- ¹⁷ *Egyházi Élet* (az óbudai ref. egyházközség lapja), IX. évf., 5. sz., 1937. május, 7.
- ¹⁸ *Egyházi Élet* XI. évf., 3. sz., 1939. március, 5.
- ¹⁹ Stoltz Dániel: Százalék és szellem. *Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle*, XXV. évf., 10. szám, 1938. május 20. 296–297.; itt: 296.
- ²⁰ Uo. 297.
- ²¹ Gergely Jenő: *Eucharisztikus...*, i. m. 5.
- ²² Dr. Czapik Gyula: Néhány tudnivaló az Eucharisztikus Világkongresszuson résztvevő papság számára. *Egyházi lapok*. Papok közlönye: egyházpolitikai, hittudományi és lelkipásztori havi folyóirat. LXI. évf., 3–4. szám, 1938. március–április, 71–73.; itt: 71.
- ²³ Gergely Jenő: *Eucharisztikus...*, i. m. 62.
- ²⁴ *Felvidéki Ujság*, III. évf., 198. sz., 1940. aug. 31. szombat, 5.

- ²⁵ *Egyházközségi Tudósító*, III. évf., 1. sz., 1927 márc., 4.
- ²⁶ *Egyházközségi Tudósító*, VII. évf., 37. sz., 1931 dec., 15.
- ²⁷ *Egyházközségi Tudósító*, VIII. évf., 38. sz., 1932 márc., 8.
- ²⁸ *Egyházközségi Tudósító*, X. évf., 55. sz., 1934 nov., 4–6.
- ²⁹ Gergely Jenő: *Eucharisztikus...*, i. m. 145.
- ³⁰ Pl. 1925-ben Óbudán 30 391 katolikust tartottak nyilván. *Egyházközségi Tudósító* I. évf., 1. sz., 1925. dec., 10.
- ³¹ Pelle János: *A gyűlölet vetése. A zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938–1944*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2001, 55.
- ³² „Negyven év múltán az állam és az egyház kapcsolatainak rendeződése, majd fokozatos javulása lehetővé tette, hogy a magyar katolikus egyház méltó módon emlékezzék meg Szent István halálának 950. évfordulójáról és az ahhoz kapcsolódó 1938. évi budapesti eucharisztikus kongresszusról.” Gergely Jenő: *Eucharisztikus...*, i. m. 174. Külön érdekessége a műnek „A végelszámolás: nyereséges kongresszus” című fejezet (152–158.). Ebből ugyanis kiderül, hogy az államtól és az állami intézményektől származó támogatásoknak köszönhetően 738 844 pengő nyereség keletkezett; miközben a kegytárgyakból, énekekből, imákból befolyó összegek messze elmaradtak a tervezettől!
- ³³ Pelle János: i. m. 48–49.